

UDK: 316.324.8 ;
339.92:172

ETIČKI ASPEKTI EKONOMSKE GLOBALIZACIJE¹

Vidimir M. Veljković, Zoran R. Pešić
Visoka škola strukovnih studija za menadžment u saobraćaju Niš

Rezime. Savremeno društvo, nazvano novi svetski poredak, koga karakteriše sve nametnutija globalizacija u svim oblastima ljudskog života, pa i u oblasti ekonomije, primenom ideoloških mondijalističkih floskula i upotrebom najraznovrsnijih političkih, ekonomskih, vojnih i drugih surovih sredstava eksploatacije i prinude, izvršio je snažan uticaj na menjanju postojećih civilizacijskih etičkih i moralnih normi ljudi širom sveta. Tim promenama najmoćnije svetske ekonomske, političke i vojne sile nastoje da ostvare planetarnu ekonomsku globalizaciju stvaranjem poslušnih naroda i njihovih država zavisnih u svim oblastima života i rada. S obzirom da je čovek po svojoj prirodi biće nade, realno je očekivati da će u budućnosti sve više jačati istinske etičko-moralne vrednosti koje će mu omogućiti da se, ako ne zauzdaju, onda ograniče sve one retrogradne sile koje eksploatišu njegov rad i prirodna bogatstva i sputavaju ga da se formira kao ljudsko, svesno, slobodno i društveno biće. Ovaj rad ima za cilj da ukaže da je postojeći etičko-moralni sistem globalnog sveta u svim njegovim segmentima u koliziji sa tradicionalnim etičko-moralnim vrednostima.

Ključne reči: etika, moral, ekonomija, globalizacija, novi svetski poredak.

1. UVOD

Po svemu sudeći početak *novog milenijuma* čoveku naše Planete nije doneo plodove renesansnih poduhvata. Uprkos silnom napretku civilizacije, čovek je doživeo mnoga iznenađenja i brojna razočaranja. Zato ovaj rad ima za cilj da pokuša da da odgovor na postavljena pitanja: kakav je čovek današnjice, šta moderna civilizacija nudi čoveku i šta danas modernu civilizaciju odlikuje?!

U naučnim, stručnim i političkim razmatranjima o pojavama i promenama u savremenom društvu, umesto *svetsko društvo*, sve češće je u konvencionalnoj upotrebi termin *globalizacija*. U stvari, ovim terminom se između ostalog, označava stvaranje na našoj Planeti, u određenom smislu

¹ *Pregledni naučni rad; primljeno u redakciju 12.09.2013, prihvaćeno za objavljivanje 16.11.2013*

shvaćeno kao jedinstveno ekonomsko i političko prostranstvo, sa postojećim i budućim vrednostima ali i mnogobrojnim problemima. Zato se nastoji da se sadržaji globalizacije i posledice koje iz toga proizilaze multidisciplinarno posmatraju, odnosno bliže odrede sa ekonomskih, političkih, ekoloških, civilizacijskih, etičko-moralnih, socioloških i mnogih drugih aspekata.

Globalizacija kao neumitni ekonomski proces ukрупnjavanja ljudi i kapitala nezaustavljiva je i u konačnom smislu neupravljiva. Po mišljenju mnogih naših i stranih teoretičara, prilikom razmatranja globalizacije, treba učiniti pokušaj da se sagleda budućnost čovečanstva, da se u njegovom razvoju uoče kontinuiteti i specifičnosti pojedinih razdoblja, i postavi pitanje kojim putevima se ostvaruje, i treba da ostvaruje, povezivanje i objedinjavanje čovečanstva: putevima demokratskog dijaloga i solidarne saradnje svih ili prema pravilima i volji najrazvijenijih.

Veliki broj zastupnika globalizacije saglasan je u tome da treba „uređiti globalni svet“, ali nije ponudio rešenje - kako i na koji način to treba uraditi. Tako jedni ukazuju na činjenicu da globalni svet treba da se uredi stvaranjem međunarodnih organizacija i institucija u demokratskom postupku, uz poštovanje i očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta svakog učesnika, gde bi u tako stvorenim organizacijama i institucijama postojala ravnopravnost svih njihovih subjekata u izražavanju i ostvarivanju njihovih interesa. Nasuprot njima, drugi smatraju da čovečanstvo u svakom pogledu, pa i u etičko-moralnom smislu, treba „uređiti“ stvaranjem *novog svetskog poretka* u kome bi odlučujuću ulogu imale privredno najrazvijenije i politički najmoćnije države na čelu sa SAD, još uvek najrazvijenijom, odnosno ekonomski i politički najmoćnijom državom. Tako se svetski poredak javlja kao hegemonija jakih i moćnih.

Međutim, sve glasniji su zahtevi da stvaranje novog međunarodnog poretka treba da obezbedi takav poredak pravde i dostojanstva u kome će se celokupna vizija zasnivati na novoj ravnoteži snaga i na punom uvažavanju ekonomske, političke, kulturne, religijske specifičnosti svakog naroda. Na žalost, praksa je potvrdila da se *globalizovani svet* ne „uređuje“ na demokratskim načelima, ravnopravnim i solidarnim odnosima, već se „uređuje“ na neravnopravnim odnosima, ekonomskoj i političkoj dominaciji jednog centra. U stvari, *srce novog svetskog poretka* je *novi ekonomski poredak* koji je nastao i stalno se izgrađuje kao ekonomsko sjedinjenje i integrisanje dve najmoćnije ekonomske zajednice sveta – SAD i EU, mada im tu „računicu“ sve više kvare druge, takođe ekonomski sve moćnije, i u usponu, velike države – Rusija, Kina, Indija.

I konačno, izučavanjem ovog sveopšteg problema koji snažno opterećuje svetsko društvo, stalno treba dokazivati da postojeći „etičko-moralni

sistem“ globalnog sveta u svim njegovim segmentima, koji najčešće, u osnovi svog delovanja, ljudima širom Planete, ne nudi tradicionalne etičko-moralne vrednosti u kojima je čovek sadašnjosti istinska ličnost s nenarušenim društvenim, psihičkim i fizičkom integritetom. Znanje o narušavanju tradicionalnih etičko-moralnih vrednosti je prvi preduslov za njihovu reafirmaciju i stvaranje osnove da se s globalizmom ne potiru njihove vrednosti.

2. Ekonomska globalizacija

2.1. Osnovna obeležja globalizacije

Iako se savremeno čovečanstvo sve više promoviše kao celina ljudskih društava, ono se ne odvija pravolinijski i onako kako mi želimo.² Naime, ni jedno društvo u svom istorijskom razvoju, ne mora da „sledi” druga slična društva, da prođe kroz sve društveno-ekonomske formacije i da ima isti stepen razvoja materijalnih proizvodnih snaga i isti stepen ostalih elemenata društvene strukture.³

Međutim, ipak se za pojedine istorijske periode mogu formulisati zajednička obeležja svih konkretnih društava, kao ukupnosti njihovih elemenata koji ih čine identičnim, a koji proizilaze iz stepena ljudskog rada. Tako je moguće formulisati njegova *osnovna obeležja*, koja će karakterisati sva savremena društva. Zato se u savremenoj etičko-moralnoj, sociološkoj, politikološkoj, pravnoj, ekonomskoj i dr. literaturi može pročitati da je nastupio *istorijski trenutak* stvaranja „svetskog društva” u kome postoji visok stepen tehnološke, ekonomske, političke, vojne, kulturne, etičko-moralne međuzavisnosti između gotovo svih društava kao jedinstvenog *svetskog sistema*.⁴

Raznorodnosti i raznolikosti sveta u materijalnoj, duhovnoj, egzistencijalnoj sferi, njegovo povezivanje i objedinjavanje postala je neumitna zakonitost i nezaustavljeni tok savremene istorije i civilizacije planetarnih razmera. Iz tih razloga, kako je svojevremeno *Čedomir Popov*

² O osnovnim obeležjima globalizacije vidi šire u: Veljković, V.: Sociološki osnovi bezbednosti, Visoka škola strukovnih studija za kriminalistiku i bezbednost Niš, 161-170 (2009)

³ Veljković, V., Kostadinović, A.: Etichal and moral challenges of socio-economic development of the modern world, International Scientific Conference of Young Leaders 2011, Socioeconomica – The Scientific Journal for Theory and Practice of Socioeconomic Development Vol. 1, № 2, 175 – 187, Novi Pazar, (2012)

⁴ Pečujlić, M.: Savremena sociologija, Novinsko-izdavačka ustanova „Službeni list SFRJ“, Beograd, str. 5. (1991)

tvrdio, „malo ko od mislećih političkih i drugih kreativnih ljudi nije uočavao činjenicu da niko više na ovoj planeti ne može da se usami i izoluje, da živi odvojen i nezavisan od drugih”.⁵

Transnacionalni uzajamni društveno-ekonomski odnosi, počev od globalizacije proizvodnih sistema i finansijskih transfera zaključno sa medijskim rasprostranjem informacija ili masovnih pokreta ljudi - turista, radnika, migranata i izbeglica, poslednjih decenija dramatično su intenzivirane.⁶ Uvidevši izuzetan obim i dubinu tih transnacionalnih interakcija mnoge autore naveli su da u njima vide raskid s prethodnim oblicima međugraničnih interakcija, i da novu pojavu nazovu – globalizacijom, globalnom formacijom, globalnom kulturom, globalnim sistemom, globalnom modernošću, globalnim procesom, globalizacijskim kulturama, globalnim gradovima. Neki od njih, *Gidens*, globalizaciju definišu kao *jačanje društvenih odnosa* širom sveta kojima se povezuju međusobno udaljena mesta tako da lokalna dešavanja oblikuju događaji koji se odvijaju na velikoj udaljenosti i obrnuto. *Federston* traži od sociologa da teorijski osmisle i sprovedu istraživanje kojim će objasniti *proces globalizacije* i *destruktivne oblike društvenog života*. *Lisabonska grupa* mišljenja je da je globalizacija faza koja logično sledi nakon faza internacionalizacije i multinacionalizacije jer, za razliku od njih, najavljuje kraj nacionalnog sistema kao centralnog jezgra organizovanih ljudskih aktivnosti i strategija.

Dosadašnja istraživanja procesa globalizacije potvrdila su da je ovde reč o pojavi koja se sastoji iz više dimenzija - ekonomska, društvena, politička, kulturna, etičko-moralna, verska i pravna, te da su sve one međusobno povezane na složen način.⁷ Istovremeno, pojam „globalizam” ne može se jednostrano tumačiti i objašnjavati. Takođe, umesto da se prilagodi modernom zapadnjačkom modelu globalizacije, odnosno modelu homogene i jednoobrazne globalizacije, više od tri decenije ovaj proces „kombinuje univerzalnost i ukidanje nacionalnih granica, s jedne strane, s posebnosti, lokalnom različitosti, etničkim identitetom i vraćanjem vrednosti zajednice, s druge strane.” Naime, „takav model globalizacije podrazumeva raznovrstan interaktivan odnos s drugim, uporednim procesima transformacije svetskog sistema kao što su dramatičan porast nejednakosti između bogatih i siromašnih zemalja, između bogatih i siromašnih u svakoj zemlji ponaosob, prenaseljenost, ekološke katastrofe, etnički sukobi, masovne migracije na međunarodnom planu, pojava novih

⁵ Popov, Č.: Novi svetski poredak – prethodnici istorijske epohe, Smisao, br. 7, Beograd, 62. (1999)

⁶ Boaventura de Soza Santos.: Proces globalizacije, prevod s engleskog, Časopis za književnost i kulturu i društvena pitanja, Reč no. 68, Beograd, 1. (2002)

⁷ Isto, 2.

država i propast ili opadanje starih, sve veći broj građanskih ratova, organizovani zločin na globalnom nivou, formalna demokratija kao politički uslov za dobijanje međunarodne pomoći itd.“⁸

Pokazalo se međutim da globalizacija iako predstavlja jedan vrlo složen i, u osnovi, pozitivan proces razvoja ljudskog društva, uveliko proizvodi necivilizacijske posledice, počev od kulture, nacionalnog identiteta, do ograničavanja nacionalnog i državnog suvereniteta. Kako tvrdi *Danilo Ž. Marković*, da bi se postigla potpuna „zaštita univerzalnih prava i sloboda građana“... ne samo u konkretnom društvu, kao „državljeni pojedinih država, već i pripadnici opšteljudske zajednice“, regionalne i međudržavne bilateralne organizacije, a posebno OUN i njeni organi, ne smeju da dovedu „u pitanje uopšte suverenitet pojedinih država, već samo njegovo delimično ograničenje primereno zaštiti univerzalnih ljudskih sloboda i prava”.⁹

2.2. Novi svetski poredak i mondijalizam

2.2.1. Novi svetski poredak

Za SAD, kako na unutrašnjem, tako i na međunarodnom planu, *novi svetski poredak* ne podrazumeva pluralizam, tj. učešće svojih članova u upravljanju i podeljenu odgovornost, već diktat, a to znači antiporedak. *Žerar Bodson*, ovako shvaćen *novi svetski poredak* operacionalno definiše kao jednu varijantu stare hegemonističke stabilnosti, po kojoj međunarodni odnosi počivaju na hegemoniji najmoćnije sile, pri čemu njen nacionalni interes poprima širok pojam, počev od kontrole nad sopstvenim prostorom i teritorijama u susedstvu, kontrole strateških puteva i dragocenih, prvenstveno energetskih sirovina po celom svetu, zaštite saveznika i savezničkih režima, osvajanja tržišta, do poštovanja ljudskih prava, brige o demokratskom uređenju i slobodi medija, kao i tržišne privrede i prinudne privatizacije.¹⁰

Sadašnji *globalni dominion*, za razliku od prethodnih kojima je interes bio ograničen na *jedan region*, nastoji da stvori *planetarnu imperiju* s jednim centrom vlasti, ali bez stvaranja novih institucionalnih struktura, već svih postojećih institucionalnih oblika. Pri tom, fizička kontrola teritorije se ne razmatra ni kao mogućnost, već se to ostvaruje savremenom tehnologijom, upotrebom političkih, vojnih, diplomatskih, ekonomskih, informativno-propagandnih sredstava i sistema.

⁸ Isto.

⁹ Marković, Ž. D.: Opšta sociologija, Savremena administracija, Beograd, 416. (2003)

¹⁰ Stajić, Lj.: Osnovi bezbednosti, Draganić, Beograd, 131. (2006)

Trenutni *novi svetski poredak*, kako tvrdi *Dušan Nikoliš*, oličen u vladavini SAD, čija se međunarodna politika više ne zalaže za globalnu dominaciju već za totalitarnu, unilateralnu, planetarnu diktaturu, gde su „svi ucenjeni – zapadni Evropljani opasnošću od novog dizanja Rusije, istočni – ekonomski“¹¹, ona još uvek opstaje na snažnoj političkoj, ekonomskoj, medijskoj i vojnoj snazi.

Međutim, kako je tvrdio *Mihailo Marković*, budućnost za uspeh nije tako izvesna, zato što je: (1) ceo poduhvat lišen etičko-moralne snage zbog dominacije, kontrole prostora i brutalne pljačke, gde se iza lepih fraza krije cinizam; (2) nedostaje motivacija za masovno angažovanje i lično žrtvovanje, s obzirom da je malo ljudi zainteresovano da gine radi tuđih teritorija i potčinjavanja drugih naroda; (3) mali su izgledi da će jedna supersila uspeti dugo da sačuva svoj status, jer na pozornicu izbijaju grupacije, koje je već sada ugrožavaju; (4) relativno velike i skrivene slabosti u američkoj ekonomiji i politici – visok godišnji deficit, unutrašnji dug, stanje školstva, problemi velikih gradova, rast kriminala.¹²

2.2.2. Mondijalizam

U osnovi mondijalizam je isto što i globalizam. Međutim, kako mnogi poznavaoци ove, u osnovi „američke novotarije“, kažu - zvuči „privlačnije“ i „svetskije“. U stvari, mondijalizam predstavlja ideologiju novog svetskog poretka. Ako želimo da „iskujemo“ našu kovanicu sa istim značenjem, rezultat kovanja bilo bi „posvetljavanje“. Za razliku od našeg poimanja prosvetljavanja, to njihovo „posvetljavanje“ znači dobrovoljni pristanak na „zaglupljivanje“.

U svojoj ogoljenoj suštini globalizam formira takav svet u kome je provalija između bogatih i siromašnih sve dublja, pri čemu život običnog čoveka postaje potpuno obesmišljen i dehumanizovan. Ono što je najvažnije, sve odluke koje se odnose o njegovoj sudbini, uobličavaju se „tamo negde“, u nekim međunarodnim institucijama, u ime tzv. međunarodne zajednice na koje običan građanin, a i najveći deo siromašnog sveta širom Planete, nema nikakav uticaj.

Politički sistem više je nego prazna ljuštura, bez ideje i borbe za istinske vrednosti. On je samo okvir u kome sve zveči od praznih reči i u kome se stvaraju uslovi da veliki i moćni postanu još snažniji i moćniji. Ekonomski, politički, kulturni i svaki drugi mondijalizam nemilosrdno lomi temelje na kojima svako društvo počiva. Tako je i sa srpskim društvom koje je

¹¹ Nikoliš, D.: Intervju povodom izlaska knjige iz štampe „SAD ili nikad“, Blic, Beograd, 11. (1998)

¹² Marković, M.: Novi svetski poredak, Zbornik radova Instituta za geopolitičke studije, Beograd, 35. (1997)

dovedeno u poziciju da prihvata norme koje ga u ekonomskom smislu dovode u ropski položaj prema velikim korporacijama, realnim vlasnicima tržišta. Još gore, država je prinuđena da se odrekne suverenog prava da samostalno utiče na razvoj domaće privrede, zdravstva, školstva, finansijskog sistema.

Iskustvo je pokazalo da smo i mi, Srbi, stalno u nekom raskoraku zbog čega nam mondijalizam lomi nacionalne temelje.¹³ Ultimativna globalizacija i neoliberalizam zatekli su nas potpuno nespremne i neorganizovane. To je datost koju, po svoj prilici, ne možemo da izbegnemo. A građansko društvo koje u Srbiji tek nastaje o tome nema ni vremena da razmišlja.

2.3. Najznačajnije karakteristike ekonomske globalizacije

2.3.1. Pojmovno određenje ekonomske globalizacije

Iz do sada rečenog može se zaključiti da globalizacija predstavlja istorijski realan, ali nadasve protivrečan i neravnomeran, nezaustavljiv i nepovratan proces. To je proces koji transformacijom i dinamizacijom svojih konkretnih oblika, mehanizama i metoda ispoljavanja bitno menja međunarodne ekonomske i druge odnose u smeru njihovog sve većeg povezivanja.¹⁴

Mada ne postoji saglasnost o *pojmovnom određenju* „ekonomskog globalizma“, u osnovi, njegovo značenje vezuje se za „menjanje ponašanja ekonomskih subjekata zbog opadanja značaja geografskih udaljenosti, internacionalizacijom i denacionalizacijom proizvodnje, relativizacijom nacionalnog suvereniteta, legaliteta i političkih razlika, sve bržim infrastrukturnim povezivanjem kapitala, robe, usluga, radne snage i informacija na velikim udaljenostima, dominacijom kapitalnih nad trgovačkim tokovima, posebno nad rastom proizvodnje meren domaćim GDP, tehničko-tehnološkom standardizacijom proizvodnje, homogenizacijom zakonske, institucionalne i privredno-sistemske infrastrukture, unifikacijom međunarodnih tokova roba, usluga i resursa, tržišta, proizvodnje, tehnologije, komunikacija, finansija i sl., izuzetnom ekspanzijom krupnog kapitala, projektovanjem novih organizacionih

¹³ Garić, M.: Mondijalizam lomi naše temelje razornije od komunizma, Press, 18.07, 2011, Beograd. (2011)

¹⁴ Drašković, V.: Manifestacije ekonomske globalizacije, Ekonomija / Economics, 14 (1), 259-262 (2007)

oblika, intrafirmske razmene, mrežnog povezivanja i virtualizacije poslovanja, itd.“¹⁵

Univerzalno prihvaćena definicija globalizacije ne postoji, a ako pak i postoji, svakoj od njih se može prigovoriti da ne obuhvata celinu ovog pojma već da obrazlaže samo pojedine aspekte globalizacije. U literaturi se o globalizaciji kaže da se ona odnosi na intenziviranje i dinamiziranje društvenih i ekonomskih odnosa izvan državnih granica, što za posledicu ima sve veće i tešnje međusobne uticaje globalnih i lokalnih dešavanja.¹⁶

U pitanju je, dakle, proces kojim se objedinjavaju ljudske aktivnosti i ljudski životi povezani različitim društvenim dinamičkim i intenzivnim aktivnostima ekonomskih i svakih drugih integracija na regionalnom, kontinentalnom, međukontinentalnom i planetarnom nivou. Da bi se ovaj proces uspešno realizovao, pod dirigentskom palicom globalne elite i njihovog idejnog koncepta demokratskog liberalizma, na njegovoj realizaciji ključni akteri globalizacije koriste čitavu lepezu informacija, ideja, tehnologija, kapitala i ljudi.

Ekonomski aspekt globalizacije, sa čije se tačke gledišta globalizacija najviše razmatra, u prvi plan stavlja hegemoniju slobodnog tržišta i princip liberalizma u ekonomskoj nauci uz minimiziranu ulogu države (njene ekonomske politike) na regulisanju slobodno formiranih, do perfekcije savršenih funkcionalnih tržišnih mehanizama. A sve to je institucionalno uređeno funkcionisanjem Trilaterale.

Inače, Trilateralala podrazumeva tri institucionalna stuba međunarodne ekonomije na kojima počiva međunarodni ekonomski poredak: Međunarodni monetarni fond – MMF, Međunarodna banka za obnovu i razvoj – IBRD i Svetska trgovinska organizacija. Trilateralala se odnosi i na formiranje tri velika regionalna bloka, odnosno tri centra moći: SAD, Zapadna Evropa i Azija.

Prema tome, pod ekonomskom globalizacijom podrazumevamo sveopštu liberalizaciju kapitalnih i trgovinskih tokova na međunarodnom planu, kao i deregulaciju kretanja faktora proizvodnje u formi međunarodne mobilnosti kapitala, radne snage, ideja, informacija, tehnologije, itd. Svako obuhvatnije i celovitije definisanje globalizacije uključivaće i druge multidisciplinarne aspekte.

¹⁵ Isto, 259.

¹⁶ Beker, E.: Ekonomski aspekti globalizacije, Privredna izgradnja, Ekonomski fakultet Subotica – Novi Sad, 2-3. (2006)

2.3.2. Karakteristike ekonomske globalizacije

Uprkos problemima koji se odnose na terminološko određenje *ekonomske globalizacije*, za potrebe ovog rada moguće je navesti njene sledeće *karakteristike*: (1) realan je istorijski proces univerzalizacije, homogenizacije i unifikacije privreda po nekim značajnim principima, odrednicama i normama ponašanja, (2) afirmacija je rastuće uzajamne povezanosti i uslovljenosti između pojedinih privreda i velikih korporacija, (3) ovaj proces se razvija uporedo s liberalizacijom i denacionalizacijom robnih i finansijskih tokova, pojavom novih oblika spajanja raznih korporacija i kupovine drugih firmi radi opstanka i jačanja međunarodne konkurentske sposobnosti i globalnim inovacionim bumom informatičkog, komunikacionog i transportnog monitoringa.

Međutim, po mišljenju *Veselina Draškovića*, ekonomsku globalizaciju karakterišu i mnogi drugi pokazatelji, među kojima su i:¹⁷ (1) razvoj po zakonima i logici krupnog kapitala; (2) cikličnost i postepenost razvojnog procesa, koji se odigrava u dugoj istorijskoj perspektivi; (3) dualnost, koja se ogleda u integraciji država i širenju TNK, koji vodi smanjivanju nacionalnog suvereniteta; (4) sveobuhvatnost - pravac delovanja je svestran i univerzalan; (5) heterogenost i diferenciranost - jačina i karakter delovanja su različiti prema raznim objektima, granama, područjima delatnosti, zemljama i sl., (6) posebno snažan uticaj prema kriznim područjima, koja su najosetljivija; (7) institucionalizovanost procesa - koncentraciju proizvodnju i centralizaciju kapitala nameću moćne i institucionalizovane svetske monopolske strukture koje dominiraju i onemogućavaju slobodnu konkurenciju i liberalan pristup globalom tržištu, koje se deli na bazi međusobnih sporazuma;

Pored rečenog, negativnost globalizacije ogleda se u sledećem:¹⁸ (1) globalizacija je neka vrsta konspiracije velikih kompanija protiv malih država; (2) globalizacija je koncentracija tržišne snage u rukama nekoliko velikih korporacija; (3) globalizacija je kompanija bez pravila; (4) globalizacija smanjuje radna mesta; (5) globalizacija podriva kulturne razlike; (6) globalizacija snižava radničke standarde, pretvarajući radnike zemalja u razvoju u savremene robove; (7) globalizacija se razvija na uštrb malih kompanija i potrošača; (8) globalizacija proširuje jaz između bogatih i siromašnih.

¹⁷ Drašković, V.: nav.delo 261.

¹⁸ Josifidis, K., Prekajac, Z.: Globalizacija i nacionalna ekonomija - ugrožena suverenost ili koegzistencija, Institut društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja, Beograd, 51-64. (2001)

2.3.3. Suština ekonomske globalizacije

Novi svetski poredak je globalizaciju teorijski zasnovao na shvatanjima *transnacionalnih tržišnih neoliberalna, globalista i geopolitičkih ekonomista*, koji na svaki način nasilno nastoje da nametnu *princip konkurencije* kao dominantno i sveobuhvatno sredstvo za ostvarenje tako proklamovanog globalizma. Međutim, praksa krajnje surovo demantuje ovaj neoliberalni princip, s obzirom da on, u zavisnosti od potrebe koji nameće krupni kapital radi zaštite hegemonijalnog poretka bogate manjine, balansira između upotrebe neoliberalnih sredstava i protekcionizma prema siromašnoj većini. Pri tom ovaj sistem veoma surovo guši konkurenciju. Sve jačim međunarodnim monopolima i kompetencijama, samo se menjaju i prividno humanizuju njihove manifestacije.

Ovako shvaćenim globalizmom suštinski se negira tržište kao „jednakost mogućnosti“ (M. Friedman), pri čemu se principi otvorene privrede selektivno i po potrebi primjenjuju. U tom smislu, neprekidno se kontrolišu i eksploatišu privrede perifernih zemalja, potcenjuju njihove kulture, nacionalne tradicije i nameće zapadni mondijalistički način života. To je, po rečima *Noama Čomskog* (N. Chomsky), u današnjim uslovima, realna „ideologija bogatih“, „kapitalizam bez rukavice“, „nova verzija stare borbe nekolicine bogatih protiv većine siromašnih“ i „korporativni merkantilizam“. Ovaj vrsni znalac globalizma piše: „Doktrina slobodnog tržišta se pojavljuje u dva vida. Prvi je onaj zvanični koji se nameće nezaštićenima. Drugi je onaj koji bismo mogli nazvati „stvarno postojećom doktrinom slobodnog tržišta koja glasi: tržišna disciplina je zdrava za tebe, ali nije za mene, osim ako će mi doneti privremenu prednost“.¹⁹

Prezentovane konstatacije argumentovano narušavaju kredibilitet univerzalnosti pravila i principa ovako proklamovane globalizacije, s obzirom da se na taj načina obezvređuju svi pokušaji stvaranja ovog globalnog razvojnog modela. U stvari, ako globalizacija nastoji da postane sveopšta univerzalna pojava, to treba da važi za sve ljude na Planeti pod jednakim uslovima. Istovremeno, to znači, da najrazvijenije zemlje ne bi smele u praksi da odobravaju i široko afirmišu polarizme, principe dvojnih standarda, nejednaku razmenu, brojne neravnopravnosti i disproporcije.

To se međutim, u željenom etičko-moralnom smeru ne događa, jer, u ovakvom „multicivilizacijskom svetu, konstruktivan pristup je odustati od univerzalizma, prihvatiti raznovrsnost i težiti sličnostima“ (Hantington). Univerzalno jedinstvo bilo čega je uvek predstavljalo osnovu za

¹⁹ Isto, 262.

totalitarizam, koji se realizovao ovom ili onom vrstom nasilja. Na žalost, svesno ili nesvesno, ideal ekonomske globalizacije ima nekih dodirnih tačaka s totalitarizmom.

3. Međusobna uslovljenost etike i ekonomske globalizacije

3.1. Etika

3.1.1. Stara etika

Upravo zahvaljujući etici kao jednoj od filozofskih disciplina danas se zna da je u raznim društvima postojalo različito poimanje etičkih vrlina i moralnih normi.²⁰ Naime, u konfucijanskoj etici *osnovnim dobrom* smatrana je *korisnost pojedinaca* zajednici. U indijskoj etici posebno je naglašavana *samilost*, sažaljenje prema drugim ljudima. Kod Helena osnovni etičko-moralni ideal bilo je *harmonično*, uravnoteženo ostvarivanje čovekovih prirodnih sposobnosti. U judejsko-hrišćanskoj etici moral je počivao na *strahu* od boga i *ljubavi* prema bližnjem.²¹

Razlike u shvatanju *vrhovnih etičkih normi*, nastale u pojedinim istorijskim periodima, pokazuju da etički zakoni (načela, norme) imaju različiti vrednosni okvir. Naime, prirodni zakoni su dugotrajni i nezavisni od čoveka. Štaviše, za razliku od prirodnih zakona koji nemaju nikakvu svrhu zato što ih nije stvorilo svesno biće – čovek, etički zakoni imaju za svrhu da unesu neophodan poredak i sklad u ljudske odnose, da spreče zlo koje bi pojedinci i ljudske zajednice mogle učiniti drugim.

Budući da u etici nema nikakve proizvoljnosti, kako je još *Sokrat* govorio, svaki običaj i norma ponašanja moraju da imaju svoj *razlog*. Zato oni i ne mogu biti *u službi* posebnih, sebičnih interesa pojedinaca niti *propisivani* po volji pojedinih moćnika. Stoga jedna norma, da bi bila etična i moralna, mora da služi *opštem dobru*, tj. da bi bila vrednosni sud, ona mora da ima *univerzalno značenje*.

Istorijski gledano, ideja *opšteg dobra*, kao osnovna etička norma, vrednost, vrlina, najpre je bila vezana samo za određenu zajednicu – na primer antička Atina. Međutim, etika je u *antičkom polisu* bila neodvojiva od politike, štaviše, bila je poistovećena s njom.²² To je i razumljivo imajući u

²⁰ Veljković, V., Kostadinović, A., Atanasov, M.: The possibility of establishment international ethich, 12 th International Konferencence „Research and Development in Mechanical Industry“ RaDMI 2012, Vrnjačka Banja, (2012)

²¹ Pejaković, S., Otašević, S.: Razvoj etičke misli i moralnog ponašanja, Prosveta Niš, Niš, 8-10. (1999)

²² Pešić, Z., Kostadinović, A., Veljković, V.: Social Responsibility as Part of Ethics

vidu čoveka kao bića zajednice, a polis kao mesta gde se usklađuje društveni život kao što je i priroda usklađena i harmonična celina. Aristotel je smatrao da se prema pravednosti upravljaju duša čoveka, polis ili država i sama priroda. Cilj svega je u postizanju autarkije (samodovoljnosti) i sreće, što je jedino moguće u zajednici. Jedina zajednica koja je „postigla najviši stepen samodovoljnosti jeste država.“²³ Najpoznatiji filozofi (prvi i drugi vek nove ere), *Seneka*, *Epiktet*, *Marko Aurelije*, *Ciceron*, bili su prvi koji su razvili ideju *kosmopolisa* – univerzalne zajednice svih ljudi bez obzira na naciju, veru ili klasnu pripadnost, u kojoj bi bilo priznato da svi pojedinci imaju ista prava i iste odgovornosti.

S pojavom hrišćanstva (srednji vek) etika se sve više razdvaja od politike, jer se vrlinom i s tim usklađenim životom, *dobro* dostiže tek posle smrti. Tako se ona iz društvenog okruženja premešta u unutrašnjost čoveka, u dušu, gde se na osnovu njegove volje i delovanja meri i njegov uspeh na putu ka bogu i ostvarenju etičkih ideala blaženstva i sreće. Razdvajanje etike pojedinca, od etike politike razdvaja moralnost od pravednosti tako što postaje *moralnost korisnosti*.

Moderno društvo je dalje produbilo razlike između pojedinca i društva i redefinisalo samu slobodu, smatrajući je više kao slobodu „od“ od slobode „za“. Sloboda „od“ smatra državu i društvo nužnim zlom koje svojim uticajem i mešanjem ugrožavaju pojedinca, pa je istinska mera slobode veličina prostora izvan njih. Tako se politika i etika dalje razdvajaju do krajnjeg i suprotstavljenog značenja politika ili etika, a pojedinac svoje ispunjenje ne ostvaruje u zajednici, nego u sve većoj izolaciji od nje.

Najzaslužniji filozof-etičar u čijoj je definiciji etike ušla *univerzalnost* bio je *Kant*, koji je govorio da samo ono pravilo može biti etičko koje važi za sve ljude. Njegov etički imperativ glasi: „Postupaj uvek tako da pravilo koje reguliše tvoje ponašanje može biti prihvaćeno kao sveopšte moralno načelo“. Kant podučava da etika, odnosno moral „nije učenje o tome kako sebe da *usrećimo*, nego kako treba da postanemo *dostojni* sreće.“²⁴ On smatra da jedino delovanje čoveka iza kojeg stoji *moralni zakon*, a ne neki drugi cilj, svrha, građanski zakon ili poriv, mogu se smatrati moralnim, zato što se dela iz dužnosti. A da bi se to postigli čovek se mora upravljati prema samo jednom *kategoričkom imperativu* koji glasi: „delaj tako da

and Business Operations, SaTCIP (Scientific and Technical Center for Intellectual Property) Ltd., Vrnjačka Banja. (2013)

²³ Aristotel: Politika, BIGZ, Beograd, 4. (1975)

²⁴ Kant, I.: Kritika praktičnog uma, BIGZ, Beograd, 145. (1979)

maksima tvoje volje uvek može važiti kao princip sveopšteg zakonodavstva”²⁵

Nasuprot Kantovoj etici namere, stoji Veberova (Max Weber) *etika odgovornosti* koja je usmerena na posledice i koja čoveka pokušava da stavi u prostor izvan sopstvenosti, očekujući da će njegova svest naći smisao i potrebu izvan sebe i učiniti ga odgovornim za sopstveno delovanje ili nedelovanje. Tako imamo dve različite etike, *etiku uverenja* i *etiku delovanja* koje se međusobno ne isključuju, ali čije suprostavljanje i postulati imaju konsekvencije u političkoj, ekonomskoj, kulturnoj sferi. Na drugoj strani, Veber iscrpno dokazuje da je čitav kapitalistički duh i sistem kao specifičan pogled na svet i poslovanje, prožet protestantskom etikom, koju uz odgovornost obeležavaju ciljna racionalnost i organizovanost u poslovanju i sve većem sticanju materijalnog bogatstva. U tom smislu kapitalistički duh afirmiše ekonomsku delatnost i sticanje dobiti, ali ne kao sredstvo, nego kao svrhu samu sebi, odnosno kao dužnost.²⁶

Marks (1843) unosi bitno drugačiji sadržaj u *kategorički imperativ*: „Treba ukinuti sve one društvene odnose u kojima je čovek poniženo, porobljeno, napušteno, prezreno biće“. Međutim, on ovoj negativnoj formulaciji (1844) daje pozitivan smisao kad razvija misao o sveopštem političkom, ekonomskom, socijalnom ljudskom oslobađanju. „Na ovaj način“, kako *Mihailo Marković* piše²⁷, humanizam etike se „razlikuje od svakog ideološkog, religioznog ili političkog egoizma kojim se opravdavaju isključivi interesi posebnih grupa ljudi (crkva, država, partija). S etičkog stanovišta, nema interesa i prava bez dužnosti i nema slobode bez odgovornosti. To znači da je pojedinac, dužan da svoje interese uskladi s interesima drugih, da prava koja sam uživa prizna i drugima, i da svoju slobodu koristi odgovorno, tako da ne ošteti istu takvu slobodu drugih“. Uostalom, jedno od osnovnih načela OUN glasi: „Granica moje slobode je sloboda drugih“.

3.1.2. Nova etika

U kontekstu cilja ili svrhe odgovornosti, sama odgovornost nije dovoljna, zato su zanimljivi zahtevi za preispitivanjem dosadašnje etike i uspostavljanja *nove etike* kao *etike odgovornosti za budućnost* H. Jonasa (Hans Jonas) i *etike odgovornosti za drugog* E. Levinasa (Emmanuel Levinas).

²⁵ Isto, 53.

²⁶ Uporediti Veber, M.: *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Veselin Masleša - Svjetlost, Sarajevo. (1989)

²⁷ Isto, 10.

Jonas smatra da nova naučno tehnička dostignuća imaju toliki uticaj i moć na promenu svega, čoveka i prirode, da je neophodna i nova etika kako bi se onemogućio negativan uticaj na svet kao celinu. Za njega tradicionalno polazište dosadašnje etike u kojoj je čovek centar svega, zasnovane na nepromenljivoj ljudskoj prirodi i znanju o najvišem dobru i s tim uspostavljanoj odgovornosti, ne odgovara sadašnjem vremenu. Zato nova etika treba da obuhvati staru i da se nadogradi oblašću koja će zahtevati odgovornost za budućnost, za čovečanstvo, za čitavu prirodu.

Biti odgovoran za Jonasa znači obavezu da se čini dobro, da se unapred znaju i predvide posledice i da se prema tome odlučuje i dela. Zato je, u odnosu na Kantovu, njegova maksima „djeluj tako da učinci tvojega djelovanja ne budu razorni za buduću mogućnost ovakvog života“ ili „ne dovodi u opasnost uslove za neograničeno opstojanje čovječanstva na Zemlji.“²⁸ Prema tome, dok se Kant obraća u svom zahtevu samo pojedincu, Jonas se obraća i kolektivitetu, društvu i svim sferama koje imaju najveći uticaj, a to su prvenstveno politika i ekonomija, a od kojih je zavisna i nauka.

Borba za opstanak je dovela do toga da se drugi ljudi shvataju kao prepreka, a odgovornost je svedena na odgovornost prema sebi, a ne prema drugima. Na to je posebno ukazivao Levinas (Emanuel Levinas)²⁹ zahtevajući da se sa takvim načinom postojanja prekine i usmeri na „s onu stranu bivstvovanja“. Ona strana bivstvovanja je u stvari zajednica, društvo i „drugi“ za koje moramo biti odgovorni ukoliko želimo da opstanemo. Liberalna demokratija Zapada, način poslovanja i informatičko tehnički i drugi napredak bez uspostavljanja etike odgovornosti, ne daju šanse za budućnost čoveku i prirodi. Zato, polazeći od temelja liberalne ideologije, od slobode koja pretpostavlja odgovornost individue a koja je svrha samoj sebi, Levinas smatra da se mora poći od odgovornosti preko drugog i za drugog. A to znači da je od poželjne i potrebne samoidentifikacije sebe i sopstvenog Ja, kao nužnog samopotvrđivanja svoje suštine, neophodno prevazići sopstveni egoizam, kako ne bi postao svrha sam po sebi.³⁰

²⁸ Jonas, H.: Princip odgovornosti, Veselin Masleša, Sarajevo, 28. (1990)

²⁹ Uporediti Levinas, E.: Drugačije od bivstva ili s onu stranu bivstvovanja, Jasen, Nikšić. (1999)

³⁰ Pešić, Z., Kostadinović, A., Veljković, V., Social Responsibility as Part of Ethics and Business Operations.

3.2. Mogućnost uspostavljanja međunarodne etike

3.2.1. Priroda etike

Današnji savremeni svet, oličen u sve većem nastojanju najbogatijih delova Planete da se on globalizuje u svim njegovim segmentima pa, razume se, i u ekonomskoj oblasti, traži daleko veće učešće etike i morala u tom procesu. Budući da se globalno društvo nalazi u velikom vakuumu, bez pravne regulative, koje i kad postoje i same mogu biti nepravilne, te da se etika i moral različito shvataju, sve je više zagovornika stvaranja nove, tzv. *međunarodne etike* čije će etičko-moralne vrednosti i norme biti poželjni obrazac unificiranog ponašanja ljudi. I zapadni teoretičari smatraju da je konačni smisao „međunarodne etike“ da se „naša moralna aktivnost ne svede na, nužno parcijalno, popravljavanje starih nepravdi, već da bude i pomoć u izbegavanju novih nepravdi, kojih će uvek nužno biti“, a koji, kako su dosadašnji globalni procesi pokazali, na pretek ima.

Etičke vrednosti stvaraju se u okviru ideoloških ciljeva epohe, zapostavljajući etičku i moralnu univerzalnost, koja „važi“ samo za neupućenog, običnog građanina, iz prihvaćenih istina življenja, beskompromisnim odabiranjem ostvarljivog, odnosno beskompromisnim odbacivanjem tzv. apsolutnih vrednosti. Zato su današnje etičke vrednosti još „obasjane plamenom starih svetilišta“, mada se čovekov život „odigrava u etičkoj tami“.

Po mišljenju zapadnih etičara *etika* u osnovi obuhvata biranje ili činjenje onoga što je ispravno i dobro i uzdržavanje od biranja ili činjenja onoga što je rđavo i zlo.³¹ Njeno učenje se zasniva na saznanju da se dobro ostvaruje primenom odgovarajućih normi na privatne i javne poslove, gde je ekonomska oblast nesumnjivo jedna od najznačajnijih delatnosti kojom etika treba da se bavi. Oni se slažu da to ni malo nije lak i jednostavan zadatak, posebno kada je reč o domaćoj, a naročito o međunarodnoj ekonomici, politici, pravu i dr., u kojima se vladine (državne) odluke ne mogu lako podvrgnuti jednostavnim moralnim presudama (moralnim suđenjem).

Pored ove dileme delimično se javlja i sledeća teškoća koja nastaje zbog same složenosti javnih poslova, kao i činjenice da se moralne norme koje su uključene u određena politička pitanja i dileme preklapaju ili su, zbog prirode morala, uzajamno suprotstavljene. Zato se pred donosilaca odluka postavlja zahtev da izaberu najpoželjniji postupak iz mnogobrojnih prisutnih alternativa, od kojih svaka ima svoja moralna ograničenja. Stoga, ako ekonomske, odnosno političke odluke treba da budu donete i

³¹ Veljković, V., Jovanović, M., Etičko-moralni osnovi bezbednosti, Visoka škola strukovnih studija za kriminalistiku i bezbednost, Niš, (2010) 234-235. (1990)

primenjene na osnovu morala, vrlo je važno *etičko rasuđivanje* donosilaca konkretnih odluka.

Kako je pisao *Mark R. Amstuc* : „kao minimum taj proces će povlačiti za sobom utvrđivanje moralnih dimenzija datog pitanja (proces koji se ponekad naziva moralnom imaginacijom), izbor relevantnih moralnih normi, kritičko procenjivanje pitanja ili problema u svetlu moralnih normi, primenu morala na moguće alternative, a zatim vršenje izabrane akcije”³² Zato etičko rasuđivanje, posebno u međunarodnim odnosima u bilo kojoj oblasti, treba da obuhvati *utvrđivanje, rasvetljavanje i primenu* relevantnih moralnih normi na vođenje državnih spoljnjih poslova. Svakako, u tom svetlu značajno mesto zauzimaju političke odluke sa stanovišta etike i morala prilikom donošenja odluka koje se odnose na ekonomske poslove uže i šire društvene zajednice.

3.2.2. Priroda morala

Nosioci *novog svetskog poretka*, svojom ideološkom *mondijalističkom matricom* nastoje da ujednače ljudsko ponašanje po meri vlastitih interesa. Zato je razumljivo što je pravac tog delovanja usmeren, kako na etiku, tako i na moral, nastojeći da ih potčini ili bar prilagodi vladajućem svetskom, globalnom društvu.

Ovo shvatanje na najbolji način razotkriva *Harold Nikolson*, jedan od protagonista ovog načina globalizacije: „Ne postoji takva stvar kao što je međunarodni moral.”³³ Budući da se etika i moral najsnažnije, često surovo i ogoljeno zloupotrebljeni, reflektuju u politici, *Arnold Volfers* upozorava da „nužnosti u međunarodnoj politici, a uostalom i u svim oblastima života, ne čine da odlučivanje i postupanje izade izvan carstva moralnog suđenja; oni počivaju na moralnom izboru.”³⁴

Zanimljiv je i iskaz *Džejsa K. Vilsona*: „Čovekovo moralno čulo nije snažan snop svetlosti reflektora koja blješti kako bi se oštro ocrtala sve na šta padne. Pre je to mali plamen sreće, koja baca nejasne i mnogostruke senke, trepereći i povijajući se pod viorima moći i strasti, pohlepe i ideologije. Ali kad je uzmemo k srcu i zaštitimo rukama, ona rasteruje tamu i greje dušu.”³⁵

³² Amstuc, R. M., *Međunarodna etika*, prevod s engleskog, Službeni glasnik, Beograd, 25. (2008)

³³ Nikolson, H.: *Diplomacy*, 3d edition, New York: Oxford University Press, 147. (1973)

³⁴ Volfers, A.: *Discord and Colaboration: Essays on International Politics* (Baltimore, John Hopkins University Press, 58. (1962)

³⁵ James Q. W.: „What Is Moral and How Do We Know It?“, *Commentary*, 43. (1993)

Zapadni teoretičari, među kojima i *Mark. R. Amstuc*, smatraju da korektno naučno definišu pojmove *moral* i *etika*.³⁶ Tako, isto kao i mi, tvrde da *moral*, koji korene ima u latinskoj reči *mos-moralis*, označava običaj, naviku i način života. Njime se označava ono što je dobro, ispravno ili prikladno. Međutim, ovi pojmovi često se povezuju sa pojmovima vrline, integriteta, dobrote, ispravnosti i pravde.

Kada je reč o *etici*, čije je poreklo vezano za grčku reč *ethos*, daje joj se značenje običaja ili opšteprihvaćenog načina postupanja. Budući da je njeno značenje slično značenju reči *moral*, ova dva pojma se, po mišljenju zapadnih teoretičara, mogu uzajamno zamenjivati. Sa ovom tvrdnjom se mi ne slažemo, s obzirom da se na taj način stvara pojmovna zbrka, kako u teorijskim radovima, tako i u običnom životu i komunikaciji među ljudima. Istina, mnogi od njih uočavaju određene razlike, pa tvrde da ova dva termina predstavljaju posebne elemente normativne analize, budući da se *moral* odnosi na vrednosti i verovanja o tome šta je ispravno i neispravno, dobro i loše, pravedno i nepravedno, a da se *etika* odnosi na ispitivanje, opravdanje i kritičku analizu morala.

Na osnovu ovog učenja može se zaključiti da se *međunarodna etika* bavi opštim pitanjima koja se odnose na savremeni svet u celini. U tom smislu etičko promišljanje je usmereno na: (1) pravičnost postojanja međunarodnog ekonomskog poretka; (2) pravednost globalnih institucija; (3) moralna valjanost međunarodnog režima; (4) pravila i obrasci donošenja odluka u pojedinim oblastima od opšteg globalnog interesa – briga o izbeglicama, zaštita ljudskih prava, štednja energije, zaštita ugroženih vrsta, bezbedno odlaganje smeća itd. Ovakva moralna razmatranja za cilj imaju procenu pravednosti postojećeg svetskog sistema. Dakle, *međunarodna etika* se bavi provođenjem pravila globalnog društva – da li se pravila primenjuju pravično i nepristrasno?!

3.3. Etičnost ekonomske globalizacije

3.3.1. Etika i globalna kriza

Funkcionisanje ekonomskog sistema velikim delom zavisi od odnosa etike i ekonomije.³⁷ Za razliku od „stare asketske buržoazije“ koja je svojom izuzetnom marljivošću, ličnom moralnošću i socijalnom odgovornošću doprinela razvoju kapitalizma do Prvog svetskog rata, nju je s vremenom postepeno zamenjivala nova buržoazija finansijskih spekulacija. Ta, novostvorena, buržoazija, koja je vrhunac svoje moći doživela u zadnjih

³⁶ Amstuc, R. M.: navedeno. delo, str. 21.

³⁷ Dušanić, B. J.: Uslovi i ograničenja prevladavanja efekata globalne krize, izlaganje na naučnom skupu, Ekonomski fakultet u Banjaluci, Banjaluka, (2010).

decenija prošlog i ovog veka, svoje hedonističke prohteve ni jednog trenutka nije ograničila. Uprkos činjenici da živi u svom samoizolirajućem virtualnom svetu gde ne deluju pravila normalnog života, ona i ne pokušava da bude prihvaćena i uvažavana od celoga društva.

Ta nova buržoazija, kako bi Veber rekao, ljudi od struke – bez duha i ljudi od uživanja bez srca, sve se više izoluje od društva u kome živi. Umesto zajedničkog suživota, ona se „umrežava“ u posebnu međunarodnu grupu, svetsku oligarhiju, kojoj široka građanska podrška više nije potrebna, već podrška globalnih – nadnacionalnih korporacija i „vladara u senci“. Za njih ovozemaljski moral, etika i vera, vrednosni sistem, nemaju takav značaj kao što ga novac ima.

Etičko-moralna anomija kapitalističkog sistema dovela je do toga da su pohlepa (da se ima više – da se svaka prilika zgrabi kako je ne bi ugrabio neko drugi) i strah (da se sve može brzo da izgubi – da niko nije više siguran) glavni pokretači sistema. Stoga se, umesto na moral, veru i savest, novi kapitalizam isključivo oslanja na zakone, interes i profit. Formalno poštovanje zakonskih normi, koje često nisu u skladu sa etikom i moralom, i logika (sebičnih ličnih) interesa i profita prevladali su nad etičkim vrlinama i moralnim normama, verom i savešću koji pokušavaju da se proteraju u svojevrzni „crkveni rezervat“. Uostalom, tako je svojevremeno izjavio Zoran Đinđić, prvi premijer „demokratske“ Srbije: „kome je do morala, neka ide u crkvu“.³⁸

Istorijsko iskustvo pokazuje da ideologija ograničava ili ljudske slobode (totalitarizam) ili relativizuje i ignoriše moralna načela (liberalni sekularizam). Poslednjih decenija otišlo se još dalje, tako da ljudi sadašnjosti žive bez bilo kakve ideologije koja bi im ponudila humaniji pogled na svet. Ranije je postojala kakva takva ideologija koja je objedinjavala društvo. Nasuprot toga, izrodile su se neke nove pojave, kao na primer masovna kič kultura koja nameće određeni stil života, formira stereotipe i stvara iluziju idealnog sveta u kome sve blista i sve je nadohvat ruke, sve je zabava, spektakl... Zgrtanje novca postaje ideal kojem teži ovaj obezduhovljen „srećan robotizovani čovek“ koji radi od jutra do sutra, ravnodušan prema patnjama drugih i svemu što ne dotiče njegov interes i životni standard.

Ekonomska politika koja je dovela do obe velike ekonomske krize bila je utemeljena na verovanju u apsolutnu efikasnost „nevidljive“ ruke tržišta, odnosno samoregulišućeg *laissez-faire* tržišta. Činilo se da je velika svetska ekonomska kriza nastala tridesetih godina prošlog veka raspršila iluziju liberalnog kapitalizma o funkcionisanju „nevidljive“ ruke tržišta,

³⁸ Isto.

ali je poslednja *laissez-faire* inkarnacija – neoliberalizam – dovela do svetske krize u prvoj deceniji 21. veka.

Za razliku od klasičnog liberalizma koji je bio ideologija nacionalne buržoazije, koja je insistirala na principima individualnih sloboda i vladavini prava na nivou nacionalne države i donekle ukorenjena u sopstvenom narodu, te nije mogla da bude potpuno indiferentna prema socijalnim pitanjima sopstvenog naroda, nosilac neoliberalne ideje postala je transnacionalna buržoazija, koja nije ukorenjena u socijalnim strukturama nacionalnih društava, pa stoga formira posebno nadnacionalno društvo – svetsku oligarhiju, koja, indiferentna na pravednost, dostojanstvo, socijalnu odgovornost, insistira samo na ekonomskoj efikasnosti.

Međutim, pitanje je da li je kraj neoliberalizma i kraj ideje o samoregulišućem *laissez-faire* tržištu ili će se ova ideja pojaviti u nekoj novoj inkarnaciji. Pri tom treba računati i s mogućim opasnostima, koje se ne odnose samo na ekonomiju, već i na mnoge druge koje iz ove ideje mogu da nastanu. Zato ne treba zaboraviti da su fašizam i totalitarizam direktan i nužan proizvod liberalnog kapitalizma. Takav sistem organizacije društva, u kojem profit, kapital i tržište postaju ciljevi sami za sebe, čoveka, sa svim njegovim dotadašnjim funkcijama i određenim mestom u društvu, svodi na rad kao na nezaštićenu i jeftinu robu. Osećaj odbačenosti i ljudske poniženosti gde se radna snaga tretira kao i drugi proizvodi, odsustvo sigurnosti, odnosno hronični strah od neizvesnosti, uticali su na psihičku nestabilnost ljudi, što je direktno gurnulo mase u naručje fašizma. Nama ostaje samo nada da se nešto slično neće ponoviti i posle ove velike svetske krize.³⁹

3.3.2. Etika u senci ekonomske globalizacije

Savremeni svet početkom trećeg milenijuma, proizveo je *neoliberalni totalitarizam*. Ovaj fenomen novog svetskog poretka snažno, pa i bezobzirno, vidljiv je u svim sferama čovekovog života. Kako *Ljubiša Mitrović*⁴⁰ tvrdi, „neokolonijalna ekspanzija megakapitala, tj. transnacionalnih korporacija kao *planetarnih gladijatora* i monocentrični globalizam, kao specifičan vojno-politički fenomen, tj. poredak novih nejednakosti i antagonističke moći u savremenosti“, njegov su najznačajniji vid ispoljavanja.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Mitrović, Lj.: Strukturalni karakter savremene globalne krize i neophodnost traganja za novom alternativom u svetu, studija rađena u okviru projekta: Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evrointegracije, Centar za sociološka istraživanja filozofskog fakulteta u Nišu, Niš. (2012)

Iz novog sistema raspodele društvene moći i kompozicije geostrateških sila, kako ovaj naš naučnik tvrdi, „totalitarizam kao fenomen, ne proizilazi samo iz karaktera političkog sistema (tj. monopartijske diktature države) već i iz postojećeg nametnutog modela ekonomije.“ Tako je, „za razliku od klasičnog totalitarizma, koji se zasnivao na autoritarnoj moći države, novi totalitarizam zasnovan na monopolskoj i, po pravilu, nekontrolisanoj moći transnacionalnih korporacija.“

Rezultat svega tog su sve izraženije klasne i regionalne protivrečnosti, prvenstveno između rada i kapitala, Severa i Juga. Tako, na primer, *dubina socijalne polarizacije* izgleda sledeće: (a) *najbogatiji* (20%) – poseduju 82,7% svetskog bogatstva; (b). *drugi* (20%) - poseduju 11,7% svetskog bogatstva; (v) *treći* - poseduju 2,3% svetskog bogatstva; (g) *četvrti* - poseduju 1,9% svetskog bogatstva; (d) *najsiromašniji* - poseduju 1,4% svetskog bogatstva.⁴¹

Slično ovome je i informatički jaz između *postindustrijskih društava* i *trećeg sveta*. Naime, *broj telefonskih linija* je kod prvih – 74,4%, a kod drugih – 1,5%; *korisnici interneta* kod najbogatijih iznosi - 93%, a kod najsiromašnijih – 0,2%; *udeo u patentima* u isključivoj privilegiji je postindustrijskih društava – 95%.⁴²

Posledice neoliberalnog tržišnog fundamentalizma, oličene u korporativnom „kapitalizmu katastrofe“ i „tranziciji bez socijalne odgovornosti“, mogu biti pogubne za savremeno svetsko društvo, jer ga razaraju, dele i antagonizuju.⁴³ Na površinu tog totalitarizma isplivala je „gusarska i ološ ekonomija“ i „predatorska lihvarska finansijska buržoazija.“ One, kao „kovači lažnog progressa“, zajedno sa savremenom politokratijom, svojim zasebnim, pojedinačnim i egoističnim interesima i gramzivošću, razarajući realnu ekonomiju, uzrokuju sve izraženiju svetsku krizu.

Stoga, kako se mnogi umni ljudi današnjice zalažu, „ako čovečanstvo želi izlazak iz aktuelne krize, i zasnivanje istinski otvorenog društva i multipolarni razvoj, neophodne su radikalne izmene strategije razvoja u savremenom svetu.“ U protivnom, „savremeni svet će se suočiti sa još surovijim regionalnim i globalnim protivrečnostima i sukobima koje neće moći kontrolisati.“⁴⁴

⁴¹ Held, D.& Mc Grew, A.: *Globalisation/Anti-Globalisation*, Polity Press, Cambridge, 82. (2002)

⁴² Pečujlić, M.: *Globalizacija – dva lika sveta*, Gutembergova galaksija, Beograd, 115. (2002)

⁴³ Mitrović, Lj., navedeni rad.

⁴⁴ Isto

Budući da najnovija kriza i globalne turbulencije savremenog sveta (2008), čiji je uzavreli vulkan neoliberalnog totalitarizma snažno eksplodirao, najpre u SAD, a zatim i u većini zemalja sveta, izazvala najozbiljniji, prvorazredni planetarni problem, etičari i sociolozi ne smeju bežati od suštinskih problema savremenog društva.

Pri tom treba imati u vidu opštedruštvenu, planetarnu *krizu demokratije* u demokratskom ispoljavanju volje građana. Tako se na početku trećeg milenijuma dogodilo da, skoro svi najznačajniji društveno-politički akteri širom sveta koji se deklarativno izjašnjavaju za demokratiju i vrednosti koje ona predstavlja, istovremeno sve čine na njenom urušavanju.⁴⁵ Do toga nije lako doći, zbog čega je demokratsko oblikovanje i ispoljavanje sveskolike volje građana proces kojim se konstantno legitimise demokratija kao ideal i kao praksa. A u tome, sociologija kao opštedruštvena nauka, a etika kao najznačajnija filozofska disciplina, imaju nemerljiv značaj. Zato *Ljubiša Mitrović*, s pravom upozorava, da je zadnji čas za „buđenje i uzbudivanje“ javnosti.⁴⁶ Na žalost, savremena etika i sociologija su u defanzivi. One se bave opisivanjem krize, umesto da tragaju za uzrocima njenog proizvođenja i mogućnostima i nosiocima njenog prevladavanja. Iz tog razloga, ova, funkcionalizirana, sociologija, a s njom i etika, isključivo služe legitimizaciji savremenog „besporetka“.

I ne samo to. Ovaj naš sociolog smatra da je primarni zadatak društvenih nauka, a posebno etike i sociologije da, svojim istraživanjima i kritikom, razotkriju prave izvore krize i definišu pravce delovanja društvenih aktera ka novoj socijalno humanijoj alternativni, kako bi svet bio bogatiji, ravnopravniji, slobodniji i pravedniji. Upravo iz tog razloga etičari i sociolozi treba da se zalažu za etiku i sociologiju koja će biti „prometejska, akcionalistička, humanističko-emancipatorska“, a ne manipulativna, duboko funkcionalizirana i, u svemu, od megakapitala i tekućih elita, zloupotrebljena radi očuvanje imperijalnog novog svetskog poretka.

Po mišljenju *Zdravka Ježa*, opšti je stav među našim vodećim teoretičarima društvenih nauka da etici kao filozofskoj disciplini i sociologiji kao nauci o društvu, razvoj tek predstoji.⁴⁷ Ovaj sociolog za potvrdu izrečene konstatacije nalazi u činjenici da već sada pred njima „stoji veliki izazov za analitičko davanje odgovora u pogledu stvaranja novih društvenih vrednosti i svih društvenih mena relevantnog karaktera u zemljama koje prolaze period društveno-ekonomske tranzicije, gde je došlo do društvenog šoka kod najvećeg broja ljudi u tim državama“.

⁴⁵ Pešić, R. Z.: Institucionalizacija političke volje, Despot Book, Niš, 171-173. (2013)

⁴⁶ Mitrović, Lj.: navedeni rad.

⁴⁷ Jež, Z.: Osnovi sociologije, Pravni fakultet za privredu i pravosude, Novi Sad, 14-15. (2009)

Taj šok, koji je i u našoj zemlji izazvao mnoge društveno-ekonomske tektonske promene: odlazak velikog broja preduzeća u stečaj; gubitak zaposlenja velikog broja ljudi; bezobzirna pljačka društvene imovine; nestručna privatizacija preduzeća; nesnalaženje države i njenih institucija u rešavanju novih odnosa u oblasti rada i radnih odnosa; nepridržavanje vlasnika i poslodavaca odredbi iz radnog zakonodavstva; veliko socijalno i ekonomsko raslojavanje, što je na površinu izbacilo sloj bogatih i veliki broj siromašnih, bez formiranja i postojanja srednje klase. Svakako, etika kao filozofska misao i moral kao njen praktični deo, pozvani su da ponude odgovore na veliki broj postavljenih i očekivanih pitanja od značaja za društvo.

3.3.3. Etika poslovanja i društvena odgovornost

Za zajednicu je društvena odgovornost važna u onoj meri u kojoj su napredak i ekonomija u funkciji opšteg dobra, a što je u eri neoliberalizma i način na koji se primenjuje ekonomski globalizam vrlo diskutabilno.⁴⁸ S obzirom da je preraspodela društvenog bogatstva, a time i moći, sve veća i u korist sve manje grupe ljudi osnovni je pokazatelj u kolikoj meri je zastupljena društvena odgovornost danas. Tu se prvenstveno misli na finansijsko-berzanski i bankarski kapital kao osnovnog izazivača današnje krize, nezajažljivost farmaceutskih kompanija i proizvođača hrane itd. Očigledno, niko od njih nije pravno odgovarao ili etičko-moralno bio prozvan zbog izazivanja krize, igre sa sudbinom života i imovine drugih i budućnošću mnogih. Sve to ne ide u prilog društvenoj odgovornosti kao imperativu savremenog života i poslovanja.

U osnovi najveći broj autora smatra da društvena odgovornost obuhvata ukupan doprinos preduzeća održivom razvoju, odnosno, obuhvata sistemsko i kontinuirano opredeljenje i delovanje preduzeća prema etičkim normama. Međutim, ako pojmovno objašnjenje društvene odgovornosti nije diskutabilno, diskutabilna je njena primena. Iako deklarativno važi za čovečanstvo u celini ili kao univerzalan postulat, korporacije ga ne sprovode na isti način i na svim prostorima i u svim zemljama. Jedna su merila za zemlje Zapada i razvijene demokratije koje i određuju norme primene, druga za zemlje u razvoju i tranziciji. i doprinos sopstvenom ekonomskom razvoju, poboljšanju kvaliteta života zaposlenih, zajednice u celini i prirodnog i društvenog okruženja.

Liberalizam je kao ideja izgrađivan na uzvišenosti ljudske slobode, ali ju je apsolutizovao, posebno u poslovanju do stihijnosti za većinu, a do

⁴⁸ Vidi šire: Pešić, Z., Kostadinović, A., Veljković, V.: Social Responsibility as Part of Ethics and Business Operations, SaTCIP (Scientific and Technical Center for Intellectual Property) Ltd., Vrnjačka Banja. (2013)

organizovane eksploatacije i pljačke za manju grupu ljudi. Danas čovek ima slobodu da činite i govori šta god hoćete, ali je egzistencijalno ugrožen da se ne znate šta će s tim „viškom slobode“. Na drugoj strani, s pravom se postavlja pitanje, kako pomiriti društvenu odgovornost i pozitivne efekte takvog ponašanja sa shvatanjem da je poslovanje ili biznis u suštini nedovoljno moralno, jer brine isključivo o profitu. Društvena odgovornost, kao neosporna, svojom ambivalentnom prirodom može da bude u funkciji i stare i nove etike.

Sve su to razlozi koji ukazuju da je neophodno *uspostaviti novu etiku* koja će društvenu odgovornost promovisati kao integralan način poslovanja u korist opteg dobra. Vraćajući se na egoističnost i nesavršenost ljudske prirode, pokazalo se da etičko-moralne norme nisu dovoljne. Sporost reakcije pravnog sistema i izmenjene moralne vrednosti društva u tranziciji pogodno su tlo za izostanak svake odgovornosti. Do izgradnje novih vrednosti, nove etike i razvijanja svesti o društvenoj odgovornosti potrebna je daleko značajnija primena preciznije uređene normativne regulative i strožija primena pravnih sankcija.

4. Zaključak

Današnja *svetska civilizacija* dostigla je svoj vrhunac u pogledu tehnološke i tehničke savršenosti, ali je isto tako dovela do nesagledivog etičko-moralnog posrnuća čoveka i društva u celini. Ekonomski razvoj sveta, nastao na snažnoj tehničko-tehnološkoj ekspanziji, korača tempom od sedam milja, ali najvećim delom korača preko čoveka. Na ovaj način čovek drugom čoveku nije više svetinja, već, kako je From tvrdio – čovek jedino živo biće na ovoj Planeti koje svojoj vrsti nanosi smrtonosne udarce. U 21. veku svet se enormno proširio i u svakom pogledu – politički, pravno, ekonomski, vojno, kulturološki – gotovo nasilno globalizovao. Stoga bi tzv. mondijalizacija u svetlu društveno-ekonomskog razvoja predstavljala pozitivan proces kada bi raspolagala i fenomenom etičnosti, moralnosti, jednom rečju ljudskošću. Na žalost, bogati postaju sve bogatiji a siromašni sve siromašniji.

Čovek današnjice je svet za sebe, koji bi bezuslovno trebalo da poseduje kritičnost i moralnost koja se izgrađuje i sa kojom se izlazi na društvenu scenu. Međutim, on se pod uticajem spoljašnjih, u osnovi, mondijalističkih ideja i globalističkih ciljeva, najvećim delom afirmiše kao biće prakse, a daleko manje u duhovnoj sferi života. O tome je Marko Miljanov s pravom govorio: „Čovek je dužan da čini dobra djela da bi osetio unutrašnje zadovoljstvo kao njegov najveći oblik, pri tom braneći druge od sebe!“

To znači, čovek, sam po sebi nije svet, jer je on i društveno uslovljen. Okolina ga čini dobrim ili zlim, srećnim ili nesrećnim. Čovek u konkretnim društvenim okolnostima iskazuje svu svoju individualnost i društvenu komplektnost. Otuda je uslov za spasenje čovečanstva istinski humanizam. Etičko-moralno vaspitanje čoveka u duhu humanizma sigurno prvenstveno utiče i na formiranje osećanja za brigu i o drugima.

U tom smislu i ekonomska globalizacija – kao nadirući svetski proces, nezaustavljiv i nepredvidivo varljiv, koji u isto vreme i spaja i razdvaja ovaj razoreni svet – prikazuje se kao partner sa hiljadu lica i kao rival bez lica, tj. kao jedna utakmica između etičko-moralnih vrlina i svih mana ljudskog roda. Globalisti ističu da je ovo jedinstvena prilika za sve male narode da odrede dozu sveta u sebi i dozu sebe u svetu. Pred ovim zahtevom čovek današnjice je zbunjen protivrečnim i nejasnim obećanjima, što znači da, ako prihvati globalizaciju, kajaće se, a ako je ne prihvati – opet će se kajati. Nova etika bi trebala da nam ukaže kako da se ne kajemo, a ekonomija da to sprovede.

REFERENCE:

1. Amstuc, R. M.: Međunarodna etika, prevod s engleskog, Službeni glasnik, Beograd. (2008)
2. Aristotel.: Politika, BIGZ, Beograd. (1975)
3. Beker, E.: Ekonomski aspekti globalizacije, Privredna izgradnja, Ekonomski fakultet Subotica – Novi Sad. (2006)
4. Boaventura de Soza Santos.: Procesi globalizacije, prevod s engleskog, Časopis za književnost i kulturu i društvena pitanja, Reč no. 68, Beograd. (2002)
5. Veljković, V.: Sociološki osnovi bezbednosti, Visoka škola strukovnih studija za kriminalistiku i bezbednost Niš. (2009)
6. Veljković, V.: Kostadinović, A., Etichal and moral challenges of socio-economic development of the modern world, International Scientific Conference of Young Leaders 2011, Socioeconomica – The Scientific Journal for Theory and Practice of Socioeconomic Development Vol. 1, N° 2, Novi Pazar. (2012)
7. Veber, M.: Protestantska etika i duh kapitalizma, Veselin Masleša - Svjetlost, Sarajevo. (1989)
8. Drašković, V.: Manifestacije ekonomske globalizacije, Ekonomija / Economics. (2007)
9. Dušanić, B. J.: Uslovi i ograničenja prevladavanja efekata globalne krize, izlaganje na naučnom skupu, Ekonomski fakultet u Banjaluci, Banjaluka. (2010)
10. Garić, M., Mondijalizam lomi naše temelje razornije od komunizma, Press, Beograd. (2011)

11. Held, D& Mc Grew A., *Globalisation/Anti-Globalisation*, Polity Press, Cambridge. (2002)
12. James, Q. W.: „What Is Moral and How Do We Know It?“, *Commentary*. (1993)
13. Josifidis, K., Prekajac, Z.: *Globalizacija i nacionalna ekonomija - ugrožena suverenost ili koegzistencija*, Institut društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja, Beograd. (2001)
14. Jonas, H.: *Princip odgovornosti*, Veselin Masleša, Sarajevo. (1990)
15. Jež, Z.: *Osnovi sociologije*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad. (2009)
16. Kant, I.: *Kritika praktičnog uma*, BIGZ, Beograd. (1979)
17. Levinas, E.: *Drugačije od bivstva ili s onu stranu bivstvovanja*, Jasen, Nikšić. (1999)
18. Marković, Ž. D.: *Opšta sociologija*, Savremena administracija, Beograd. (2003)
19. Marković, M.: *Novi svetski poredak*, Zbornik radova Instituta za geopolitičke studije, Beograd. (1997)
20. Mitrović, Lj.: *Strukturalni karakter savremene globalne krize i neophodnost traganja za novom alternativom u svetu*, studija rađena u okviru projekta: *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evrointegracije*, Centar za sociološka istraživanja filozofskog fakulteta u Nišu, Niš. (2012)
21. Nikoliš, D.: *Intervju povodom izlaska knjige iz štampe „SAD ili nikad“*, Blic, Beograd. (1998)
22. Nikolson, H.: *Diplomacy*, 3d edition (New York: Oxford University Press. (1973)
23. Pečujlić, M.: *Globalizacija – dva lika sveta*, Gutembergova galaksija, Beograd. (2002)
24. Pečujlić, M.: *Savremena sociologija*, Novinsko-izdavačka ustanova „Službeni list SFRJ“, Beograd. (1991)
25. Pešić, R. Z.: *Institucionalizacija političke volje*, Despot Book, Niš. (2013)
26. Pešić, Z., Kostadinović, A., Veljković, V.: *Social Responsibility as Part of Ethics and Business Operations*, SaTCIP (Scientific and Technical Center for Intellectual Property) Ltd., Vrnjačka Banja. (2013)
27. Pejaković, S., Otašević, S.: *Razvoj etičke misli i moralnog ponašanja*, Prosveta Niš, Niš. (1999)
28. Popov, Č.: *Novi svetski poredak – prethodnici istorijske epohe*, Smisao, br. 7, Beograd. (1999)
29. Stajić, Lj.: *Osnovi bezbednosti*, Draganić, Beograd. (2006)
30. Wolfers, A.: *Discord and Colaboration: Essays on International Politics* (Baltimore, John Hopkins University Press. (1962)

ETHICAL ASPECTS OF ECONOMIC GLOBALIZATION

Vidimir M. Veljković, Zoran R. Pešić
College of Vocational Studies for Management in Transport, Niš

Abstract. Modern society, called the new world order and characterized by the increasing globalization imposed in all areas of human life, including the economy, has made a significant impact on changing the existing civilization ethical and moral standards of people around the world by using global ideological platitudes and a wide variety of political, economic, military and other cruel means of exploitation and coercion. The world's most powerful military-political and economic forces are trying to achieve planetary economic globalization with these changes, by creating obedient people and states which are dependent in all areas of life and work. Since man is by nature a creature of hope, it is reasonable to expect that the true ethical and moral values in the future will grow stronger and allow to, if not harness, then restrict all these retrograde forces that exploit labor and natural resources and hinder him from becoming a fully human, knowing, free and social being. This paper aims to show that the current ethical and moral system of global world is in conflict with the traditional ethical and moral values in all its aspects.

Key words: ethics, morality, economics, globalization, new world order